

Kristopher Schau

Rettsnotater: 22. juli-rettssaken, Oslo tinghus 2012

Kristopher Schau dekket 22. juli-rettssaken som journalist. I uke 6 i rettssaken blir vitneforklaringene fra ofrene mange, og Schau spør seg selv: «Kommer vi til å være lei av å høre på dem?»

UKE 6

Vitneforklaringene fra Utøya kommer og kommer. Seks uker inn i rettssaken begynner man uhyggelig nok å bli vant til grusomhetene. Ikke til å unngå, antagelig, men likevel en fæl følelse. Det er mengden som gjør det. De følger den samme grufulle dramaturgien, forklaring etter forklaring. Først får vi høre om hvordan ungdommene tror det er kinaputter de hører. Etter det: forvirring, panikk, drap, skuddskader, flukt, redning, sykehus og til slutt rekonval-esens. De samme ingrediensene hver gang. Bare munnen som forteller er ny. Hver eneste historie ville isolert sett ha vært det verste jeg noensinne har hørt, men antallet gir meg ikke tid til å ta det inn, og det er det som er så fælt. Jeg sitter hele tiden igjen med en følelse av ikke å ha klart å høre etter ordentlig. Det er nesten så man føler man står i gjeld til en del av vitnene. Ting rekker ikke å bli fordøyd. Jeg prøver å huske de overlevende som setter seg i vitneboksen. Ikke bare utseendet deres, men hva de har opplevd, og hvordan de klarte seg. Men det er så mange av dem, og de bare kommer og kommer og kommer. Det letteste ville være å velge seg ut et par historier å fokusere på. Å bare bestemme seg for at «det er disse som er Utøya for meg», men det synes jeg heller ikke vi har lov til. De som vil bli hørt, skal høres.

Vi snakket om det hjemme forrige helg. Hva skjer fremover, når det verste har lagt seg? Når det kanskje har gått et par år, og vi uberørte har fått 22/7 på trygg avstand. Behring Brei-vik er endelig bak lås og slå, regjeringskvartalet er under oppbygging igjen, og det har vært både to og tre nye sommerleirer på Utøya. Det har kanskje til og med skjedd noe annet jævlig, som ligger lengre frem i bevisstheten. Som krever alt det vi måtte ha igjen av empati. Hva da, med de som overlevde 22/7? Kommer vi til å være lei av å høre på dem? Og enda verre, kommer de til å merke at vi føler det sånn? Merke at vi er lei? Og hva med alle dem som faktisk ikke har snakket under rettssaken? Fordi de ikke orket, eller fordi de ikke ble innkalt. Hva med dem? Kommer vi til å orke å høre på historiene deres hvis de først får et behov for å fortelle?

«Å nei, ikke enda en overlevende fra Utøya som skal fortelle hvordan hun har det.»

Den er ikke så pen på trykk, den setningen, men jeg er redd den kommer for mange. Og det er da vi må trekke pusten før vi snakker. Før vi sier noe kjipt. Om det er noen overlevende som først om fem år føler at det er da de må snakke, så skylder vi dem å høre etter. Selv om vi kanskje har gått lei. Folk er forskjellige. Et hundretalls berørte fra Utøya betyr et hundretalls reaksjoner. Det er så fort gjort å se på ungdommene som en ensartet gruppe. Jeg husker beste-

faren min en gang fortalte meg om noe av det han syntes var verst med å bli gammel. Han var 85 år på dette tidspunktet. Det verste var, sa han, at folk antok at fordi han var gammel så ville han automatisk ha utbytte av å være sammen med andre gamle.

«Tenk deg selv, hvis du måtte være sammen med fem andre som var akkurat like gamle som deg selv over lang, lang tid, bare fordi dere var født omtrent samtidig. Du har ikke valgt disse menneskene selv. Dere er bare blitt plassert sammen. De kan jo være både rasshøl og dørgende kjedelige, og så har du ikke noe valg», sa han.

De på Utøya valgte å være medlem av AUF, de valgte aldri å være ofre. Men at de ble det, og at det er et så kolossalt antall av dem, gjør at de overlevende fra Utøya fort kan havne i en tilsvarende posisjon som bestefaren min. At de blir en mengde, ikke enkeltpersoner. Det kan etter hvert bli så altfor lett å avfeie dem med at «dette har dere snakket om før». Men det har de altså ikke nødvendigvis. Dette er ikke en stor klump med mennesker som tenker og reagerer likt. Dette er enkeltindivider, med hvert sitt reaksjonsmønster. Noen vil ha et større behov for å snakke om dette enn andre. Og på forskjellige tidspunkt.

Historiene ligner på hverandre. Det tærer på, det også. Til tider er de nesten identiske. Men hvis vi bare hører etter, kommer nyansene. Å være til stede under såpass mange vitneforklaringer blir derfor nettopp det, for min del. Å plukke setninger ut av mengden. For å forhåpentligvis klare å knytte personer opp mot ordene. Den første setningen jeg kommer på, er fra den unge nestlederen i et av fylkeslagene. Hun ble selv skutt, men sliter allikevel med skyldfølelse overfor noen av dem som ble drept.

«Jeg mista de tre yngste», sa hun med lav stemme.

Selv er hun født i 1992. Det føles ikke som en setning noen på hennes alder skal behøve å si. Feil er det også. Hun mistet dem ikke. Behring Breivik tok dem fra henne. Hun vet det godt selv, men skyldfølelsen hører ikke på fornuften.

Like vondt blir det når tonen er den motsatte. Når det som blir sagt gjør personen yngre enn det den er. En ung jente som var blitt skutt inne i Kafébygget kunne høre politiet komme, men merket at de var forsiktige med å ta seg inn, og brukte lang tid.

«Det er ingen slemme her», ropte hun ut til dem, for at de kjappere skulle komme og hjelpe.

Nesten som et barn. Vondt, vondt, vondt. Med én gang skrekken blir så personlig, blir det også så mye verre å høre på.

Andre ganger er det nøkternheten i historiene som tar meg. Tørr konstatering, fortalt i presens. Nesten som et haiku.

«Og så hører jeg hyling. Og så hører jeg smell. Og så hører jeg hyling. Og så hører jeg smell. Og så hører jeg ingenting.»

Ordrett fra et av vitnene. Ikke et dikt. Bare virkeligheten på øya beskrevet mest mulig effektivt. Mangelen på detaljer gjør at jeg må fylle på selv. Og ikke med noe bra. Andre igjen kommer med beskrivelser jeg ikke har hørt før, eller tenkt på.

«Det ble jo nesten et basseng av blod som jeg ble liggende oppi. Blod er jo varmt i begynnelsen, men etter hvert blir det kaldt.»

Dette er ikke noe hjernen min har behøvd å ta inn over seg tidligere. At blod kan være kaldt. Selvfølgelig kan blod det. Ikke noe problem. Informasjonen tar jeg til meg. Problemet er at denne kunnskapen, denne setningen, er det nå en ung fyr som har lært seg fordi han har opplevd det selv. Han satt i et basseng av blod til blodet ble kaldt.

Siden alle historiene ligner, gjør alt som oppleves som nytt at jeg lytter. Noen minutter lenger ut i forklaringen kommer samme person med et stikk til drapsmannen, basert på hvordan han selv oppfattet uttrykket Behring Breivik hadde i ansiktet da han så ham.

«Vi har å gjøre med en person som er emosjonelt ustemt.»

Fra et offer til seierherre på bare noen minutter. Ho ho, «emosjonelt ustemt», det er jo perfekt formulert! En setning som garantert irriterer tiltalte noe grenseløst. Jeg får lyst til å klappe.

En annen som ble skutt på øya forteller at han nå har flyttet til en større by, etter at han kom ut fra sykehuset. Grunnen han ga, ga meg enda et ansikt til offermassen. Et perspektiv som ikke hadde slått meg før han sa det selv. Han flyttet «så jeg ikke ble ‘han fyren som ble hardt skadet på Utøya’.»

Enda en som bare ønsker seg tilbake til normalen. Alle gjør selvfølgelig det, men for mange betyr dette altså også å slippe å synes. Slippe å vitne. Slippe å være i avisen. Å kunne bli borte i mengden. En umulighet på Utøya 22/7. Det kan vitne på vitne fortelle om. Historie etter historie.

«Og så begynner han å skyte alle. Én etter én. Til han treffer meg.»

Dette forteller den eneste overlevende fra Kjærlighetsstien. Få ord som sier alt. Aktor spør hva hun tenkte mens hun lå der, og hørte at de andre ble drept.

«Jeg tenkte at 17 år ikke er et langt liv.»

Noen i salen begynner å gråte.

Hvis noen måtte lure, så er det sann dagene er nå. Historiene kommer og kommer. Bølge på bølge med helvete. Innimellom skremmer det meg hvordan jeg allerede har latt meg venne til å høre disse historiene bli fortalt. Hvordan jeg nesten har lyst til å spole over introen, det med hvordan de sitter og snakker om det som har skjedd i Oslo, og heller hoppe rett på uhyrlighetene. Ikke fordi jeg gleder meg til å høre om det, men fordi jeg nå vet av erfaring at det er her trøkket ligger. Setninger som står ut, setninger som vil vekke meg.

Meg, meg, meg. Det er tydeligvis det det koker ned til. Hver eneste dag kommer det inn nye pårørende til sal 250. Mennesker som er her for første gang. Som tar inn over seg rettsaksalvoret for første gang. Alt i livet deres dreier seg om dette øyeblikket, og jeg føler et behov for mer «action»? Stygge reflekser, dette, jeg vet det. Men de bunner ikke i et ønske om blodige detaljer. Det er bare et fortvilet forsøk på å holde det jeg opplever i live. Holde det viktig. At dette ikke skal glemmes. At jeg ikke skal bli lei, nummen eller døv. Igjen må det tas et par dagers pause. Få justert hva som er det «vanlige».

Noe annet jeg synes det er viktig å tørre å si høyt, hvor ubehagelig det enn må høres ut, er at med så mange ofre som vi her står overfor, er det faktisk ikke mulig å like dem alle. Det ligger et iboende behov i oss for å skulle føle empati med folk som har opplevd grusomheter, men forskjellige mennesker sympatiserer med forskjellige mennesker, og noen vil du dessverre ikke kunne ta inn over deg. Dette gjør oss ikke til dårlige mennesker. Det gjør oss til mennesker. Og dette er helt greit, selv om det føles litt forvirrende. For i dette ligger det også noe fint. Hvordan vi behandler ofrene i årene fremover dreier seg til syvende og sist ikke om hvorvidt vi liker dem, eller om vi har gått lei. Det dreier seg om å vise såpass respekt at vi i hvert fall lytter, når vi blir bedt om det. Og vi kommer til å bli bedt om det. Historiene vil komme og komme og komme.